

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 364.3:364.69(436-89)"18"

Prejeto: 17. 1. 2011

Katarina Keber

dr., znanstvena sodelavka, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: kkeber@zrc-sazu.si

Rudarske bratovske skladnice kot ena od prvih organiziranih oblik zdravstvenega in socialnega zavarovanja v habsburški monarhiji

IZVLEČEK

Rudarske bratovske skladnice so bile najstarejše organizirane oblike zdravstvenega in socialnega zavarovanja delavcev, saj so se prve oblike rudarske socialne zaščite razvile že v srednjem veku. Postopno in razdrobljeno pravno urejanje tega področja je sredi 19. stoletja v okviru državnega rudarskega zakona iz leta 1854 v habsburški monarhiji pripeljalo do sistemske ureditve oz. uzakonitve bratovskih skladnic pri rudnikih. Odslej so imeli vsi rudarji in njihove družine tako pravico do zdravstvenega in socialnega zavarovanja kot tudi dolžnost do vplačevanja prispevkov v bratovske skladnice.

KLJUČNE BESEDE

bratovske skladnice, rudarji, zdravstveno in socialno zavarovanje, avstrijska zakonodaja, 19. stoletje

ABSTRACT

MINES' FRATERNAL FUNDS AS ONE OF THE FIRST ORGANISED FORMS OF HEALTH AND SOCIAL INSURANCE IN THE HABSBURG MONARCHY

Miners' fraternal funds were the oldest organised forms of health and social insurance for workers, as the first forms of miners' social protection had already developed in the Middle Ages. Gradual and fragmented regulation of this field led to a systemic arrangement or legalisation of miners' fraternal funds in the Habsburg Monarchy in the mid-19th century within the framework of the Austrian general miners' act of 1854. From then on miners and their families had the right to health and social insurance as well as the obligation to pay their contributions to fraternal funds.

KEY WORDS

Fraternal funds, miners, health and social insurance, Austrian legislation, 19th century

Rudarstvo je najstarejša industrijska panoga, ki je zaposlovala po eni strani številno, po drugi strani pa tudi prvo svobodno delovno silo (delavce). Ker je rudarski poklic spadal med najbolj nevarne vrste zaposlitev, so bili rudarji tista poklicna skupina, pri kateri so se različne oblike socialne zaščite razvile najprej.¹ Rudarstvo je po razvoju delovnih razmerij prehitelo druge stroke in prednjačilo pri oblikovanju delovnega prava.² Posebnost rudarskega dela je še vedno v tem, da se ruda oz. rudnina koplje pod zemeljskim površjem, kar je povezano z večjo življenjsko nevarnostjo in splošnim tveganjem; do rude je treba priti s pomočjo sistema rovov in jaškov. Najtežji del rudarskega dela se je opravljal pod zemljo s pomočjo umetno postavljenih opažev in ob umetni razsvetljavi v vedno prisotni nevarnosti vdora vode, zemeljskih plasti ali plinov.³ Poleg nevarnosti, ki je bila vedno prisotna, in nesreč so rudarje pestile tudi nekatere specifične bolezni, povezane z naravo njihovega dela kot npr. zastrupitve z živim srebrom in svincem oz. merkuralizem med rudarji idrijskega rudnika živega srebra in saturnizem pri rudarjih v rudniku svinca v Mežici.⁴

Na izjemni položaj rudarjev kaže tudi dejstvo, da so bili že zelo zgodaj oproščeni vojaške službe. Pogosto so rudarske skupnosti bivale na geografsko izoliranih območjih in bile zato še bolj ranljive v primerih nesreč in bolezni; njihov položaj pa je bil poseben tudi zato, ker rudarji praviloma niso posedovali zemlje, s katero bi se lahko sicer preživljali. Te okoliščine so že zelo zgodaj vodile h korporativnemu povezovanju rudarjev, znana je njihova visoka stopnja organiziranosti v srednjem veku. Poleg religioznih dejavnosti (bogoslужij, romanj in različnih slovesnosti) je naraščal tudi pomen zavarovanj, temelječih na vzajemnosti – predvsem v zvezi s skrbjo za bolne rudarje. Srednjeveške bratovske puščice (*Bruderbüchse*) so bile verske ustanove, namenjene pospeševanju bogoslужja in vzajemni samopomoči rudarjev. Sprva so bile pomoči v obliki posojil in nevračljivih podpor, kasneje so se razvile tudi druge oblike podpor kot npr. oskrba invalidnih rudarjev, preskrba rudarskih vdov in sirot. Tako je bila praksa vzajemne pomoči stara že nekaj stoletij, ko je Marija Terezija leta 1773 izdala splošno veljaven okvirni red v zvezi z bratovskimi skladnicami

(*Bruderladenordnung*), ki je določal prispevke delodajalcev in delojemalcev za izplačila za primere nezmožnosti dela, bolezni, invalidnosti ali smrti. Poleg tega je bila predvidena tudi preskrba vdov in sirot – za otroke do starosti, ko postanejo delazmožni: deklice pri osmih letih, dečki pri desetih letih. Normativ vsekakor predstavlja začetke socialne zakonodaje v habsburški monarhiji.⁵

Bratovske skladnice (*Bruderlade, Knappschaftskasse, Versorgungsanstalt*) so bile avtonomno vodene oskrbne blagajne, imenovane tudi rudarske blagajne, ki naj bi rudarjem izplačevale podpore v času bolezni, za invalidnost, za pokojnine in podpore za rudarske vdove in sirote. V habsburški monarhiji so bile bratovske skladnice pri posameznih obratih različno organizirane in so se z moderno zakonodajo od srede 19. stoletja dalje izoblikovale v enotno organizirane zavarovalne zavode.

Kratek prikaz začetkov rudarske vzajemne pomoči in primer rudnika živega srebra v Idriji

Predpise o odvajanju dela mezde v oskrbno blagajno, upravljanje in izplačevanje podpor v primeru bolezni je vseboval že češki rudarski red v 16. stoletju. Prav tako je zaščito v času bolezni rudarjev poznal red rudnikov kositra v čeških mestih Schlaggenwald (Horní Slavkov), Schönfelden in Lauterbach (Litrbachy) iz leta 1548. Iz istega leta je bil tudi red rudnika kositra v Hengstu (verjetno na Štajerskem), ki je kot razlog za odvajanje dela mezde navajal »vzdrževanje revnih, bolehnih in poškodovanih rudarjev«. Podobne določbe je vseboval rudarski red iz leta 1784, ki je veljal za Bavarsko in del avstrijskih alpskih dežel. Rudarski redi so vsebovali tudi določbe o obvezi rudnikov, da rudarjem, ki so se ponesrečili, zagotovijo brezplačno zdravniško oskrbo in za obdobje 2 do 8 tednov mezdo plačajo za naprej.⁶

V habsburški monarhiji je veljalo šest rudarskih zakonodaj, in sicer za habsburške dedne dežele, Salzburg, Dalmacijo, ogrske dežele z Sedmograško, Galicijo in Bukovino, Lombardsko-beneško kraljevino in dežele češke krone. Dne 1. maja 1553 je za območje Zgornje in Spodnje Avstrije, Štajersko, Koroško, Kranjsko in Tirolsko začel veljati t. i. Ferdinandov rudarski red.⁷

¹ V 14. stoletju so karitativno delovale religiozne bratovščine, posamezne socialne določbe se v 16. in 17. stoletju pojavijo v pravilih nekaterih ljubljanskih cehov in sicer za primere bolezni, onemoglosti in siromaštva mojstrov, preskrba vdov mojstrov, nasledstvo otrok v obrti. Prav tako so cehi s posojilom iz cehovske skrinje pomagali bolnim in obubožanim članom. Gl. Otorepec, Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani; Slokar, Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732, str. 75–76, 84–85.

² Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 501.

³ Šorn, *Premogovniki*, str. 4–5.

⁴ Gl. Pfeifer, Šcopolijev opis; Šmid-Borovnik, *Zgodovina sa-turnizma v Mežiški dolini*.

⁵ Mischler, Ulbrich, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 645; Zeloth, *Zwischen Staat und Markt*, str. 158–159; Wiessner, *Geschichte des Kärntner Bergbaues*, str. 112. V zvezi z bratovskimi skladnicami je znana tudi določba v Allgemeinen Conc. Ordnung z dne 7. maj 1781 in sicer njegov 24. člen, ki ob propadu (stečaju) rudnika rudarje oz. bratovske skladnice uvršča v prvi razred upnikov (*Die Forderungen der Knappschaft- oder Bruderladen gehören bey Concursen in die erste Classe der Gläubiger*). Gl. Hempel Kursinger, *Alphabetisch-chronologische Übersicht*, str. 700–701.

⁶ Mischler, Ulbrich, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 645.

⁷ Šorn, *Premogovniki*, str. 5.

Rudarski redi, ki so veljali za osrednjeslovenski prostor, praviloma ne vsebujejo socialnih varovalk kot npr. najstarejša znana rudarska reda, ki sta veljala na Kranjskem: **Ortenburški (tudi jeseniški) rudarski red za Planino nad Jesenicami**, ki ga je 24. avgusta leta 1381 izdal ortenburški grof Friderik III, in **Ferdinandejski rudarski red za fužinarje v Kropi, Kamni Gorici, Lipnici in Kolnici iz leta 1550**.⁸

Prav tako socialnih določb ne vsebujeta niti **Rudarski red nadvojvode Karla za Kranjsko in Goriško iz 1575**, ki je veljal do odprave rudarskega sodstva 1781 in deloma do avstrijskih rudarskih zakonov v 19. stoletju,⁹ niti **Rudarski red nadvojvode Karla za idrijski rudnik živega srebra iz leta 1580**, ki je ostal v veljavi vse do srede 19. stoletja oz. do državnega rudarskega zakona leta 1854.¹⁰

Če vzamemo pod drobnogled idrijski rudnik, ki je bil eden od najstarejših in največjih rudnikov na slovenskem etničnem ozemlju, se izkaže, da ta v začetku svojega delovanja še ni imel bolniške blagajne in hiralnic (špitalov) za onemogle rudarje, kar so nekateri starejši rudniki notranjeavstrijskih dežel kot npr. Eisenertz na Štajerskem, rudnik soli v štajerskem Ausseeju in rudnik srebra v tirolskem Schwazu že imeli. Čeprav je bil idrijski rudnik v primerjavi z drugimi notranjeavstrijskimi rudniki v 16. stoletju med najmlajšimi, pa je po drugi strani veljal za najbolj nevarnega. Oskrba ostarelih in bolnih idrijskih rudarjev je zaradi pogostih zastrupitev z živim srebrom veljala za enega najbolj žgočih problemov. Helfried Valentinitš vidi vzrok za odsotnost socialnih in zdravstvenih institucij predvsem v mladem rudniškem podjetju, kjer je še prevladovala zgodnjekapitalistična miselnost po hitrem zaslužku z vsemi negativnimi posledicami.¹¹

Prvi zametki rudarskega zavarovanja se v Idriji pojavijo, ko preide rudnik v državno last leta 1575. Čeprav že omenjeni rudarski red iz leta 1580 socialnih določb ne vsebuje, pa je istega leta izdani reformacijski zaznamek (*Reformations-Nottl*) že določal, naj pri pripravi in žganju rude med drugim zaposlujejo tudi rudarje, ki so se zaradi dela v jami »zdravstveno okvarili«. Po letu 1580 pa so pogodbeni dela pri prebiranju rude dajali onemoglim in ostarelim delavcem in njihovim svojcem. Rudarje, ki so zaradi starosti in bolezni postali popolnoma nezmožni za delo, so preživljali bodisi svojci bodisi so živeli od miloščin in beračenja.¹² Kot navaja Marija

Verbič, je iz drugih ohranjenih idrijskih spisov razvidno, da je bila v idrijskem rudniku sredi 16. stoletja zaradi neprestanih nesreč pri delu in zadušljivega zraka v jamah vsaj četrtina rudarjev nezmožnih za delo. Rudar, ki se je v jami ponesrečil ali pa je zaradi strupenih živosrebrnih hlapov neozdravljivo zbolel (merkuralizem), je sicer do smrti prejemal skromno podporo v živežu ali denarju, vendar pa naj ta ne bi zadoščala za dostojno preživetje.¹³

Konec 16. stoletja je Dvorna komora rudarjem, ki so bili invalidi, in rudarskim vdovam z otroki dodeljevala enkratne podpore, nekateri pa so dobivali nekaj časa tudi redno podporo. Podpore pa tudi v 17. stoletju v splošnem niso postale stalne, bile so nezadostne in odvisne od vsakokratnega finančnega položaja rudnika. Valvasor v 80. letih 17. stoletja omenja za delo nesposobne idrijske rudarje, ki so se preživljali z beračenjem. Za preskrbo vdov in sirot umrlih rudarjev pa je bila v drugi polovici 17. stoletja uvedena institucija spolovinarstva, ko so prosto delovno mesto oddali prosilcu za polovično mezdo, drugo polovico mezde je dobivala vdova rudarja, ki je imel pred smrtjo to delovno mesto. Kot t. i. pojserji so delali tudi sinovi in zeti za delo nesposobnih rudarjev in polovico dnine dajali svojim očetom in tastom.¹⁴

V začetku 17. stoletja so oboleli rudarji v prvem tednu bolezni prejemali polno dnino, v naslednjih tednih pa podporo iz bratovške skladnice, ki je bila v Idriji ustanovljena med letoma 1597–1605.¹⁵ Denar, ki so ga rudarji vplačevali v skladnico, pa so takrat porabili predvsem za nabavo živil. Skladnica v Idriji ni prevzela popolne oskrbe ostarelih in bolnih rudarjev, kot je bilo to sicer v navadi pri starejših, srednjeveških rudnikih, ampak je kot že rečeno zgolj prispevala za njihovo vzdrževanje.¹⁶ Od leta 1629 dalje so bolniške dnine izplačevali tudi težko bolnim in ne le poškodovanim rudarjem; dva do tri tedne so jim izplačevali polno mezdo, po tem obdobju pa so imeli pravico do povračila stroškov zdravljenja. Redna denarna nadomestila za začasno bolne rudarje so prvič omenjena leta 1740, po podatkih Erne Lesky je bil stalni znesek za bolne rudarje določen leta 1736.¹⁷ Pokojnine za vdove in sirote so bile uvedene v prvi polovici 18. stoletja, pokojnine za ostarele in invalidne delavce pa šele z letom 1763.¹⁸

Služba rudniškega ranocelnika, ki je bila organizirana že v začetku 18. stoletja, se je ustalila in dobila uradni značaj z uredbo leta 1740, ki je po eni strani

⁸ Lačen Benedičič, *Ortenburški rudarski red*; Kopač, *Rudarska in metalurška tehnologija*, str. 11–28; Gašperšič, *Ferdinandejski rudarski red*, str. 149–158. Gl. Mihelič, *Usoda gozdov*, str. 33–35.

⁹ Gašperšič, *Ferdinandejski rudarski red*, str. 149–158.

¹⁰ Verbič, *Karolinški rudarski red*, str. 57–71.

¹¹ Valentinitš, *Das landesfürstliche Quecksilbergwerk Idria 1575–1659*, str. 30, 203.

¹² Prav tam, str. 203. Gl. Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 15.

¹³ Verbič, *Karolinški rudarski red*, str. 58–59; Verbič, *Idrijski delavec v 16. stoletju*, str. 549–550.

¹⁴ Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 15–16.

¹⁵ Valentinitš, *Das landesfürstliche Quecksilbergwerk Idria 1575–1659*, str. 208, 211. Pobudo za ustanovitev bratovške skladnice so dali deželni stanovci v povezavi s sočasno protireformacijo.

¹⁶ Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 16–17.

¹⁷ Prav tam, str. 15, 27; Lesky, *Arbeitsmedizin*, str. 11–12.

¹⁸ Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 79.

izboljšala ranocelnikov gmotni položaj, po drugi pa mu je dala več odgovornosti; ranocelnik oz. kirurg naj bi odslej po strokovnih merilih odločal o delazmožnosti rudarjev (bolniškem staležu).¹⁹ Zdravstvene izdatke rudarjev je idrijski bratovski skladnici v 18. stoletju že uspelo pokriti, saj je imela poleg rudarskih vplačil od leta 1752 dohodke tudi od trgovine z vinom in soljo. Z izkupičkom trgovine z vinom ji je leta 1754 uspelo zaposliti prvega rudniškega zdravnika Giovannija Antonia Scopolija (1723–1788), pravico do brezplačnega zdravljenja pa so dobili tudi svojci rudarjev.²⁰ Scopoli je v Idriji ostal do leta 1769, med letoma 1766 in 1773 pa je v Idriji deloval napredni kirurg in porodničar Baltazar Hacquet (1739–1815), ki je imel bogato ranocelniško prakso iz sedemletne vojne, delal pa je tudi v bolnišnicah v Parizu, Montpellierju in na Dunaju. Kot dosleden nasprotnik nazadnjaštva in praznoverja je bil naklonjen novostim v medicini.²¹ Tako je med idrijskimi rudarji razvijal praktično porodništvo, porodne pomočnice je poučeval na domu porodnic med porodi, uspelo mu je izučiti dve ženski v porodnopolniški stroki, kar je podprl tudi dunajski centralni urad. Tako sta bili zaposleni dve babici, katerih plače sta vsaka polovico pokrili rudniška blagajna in bratovska skladnica. Med drugim se je Hacquet ukvarjal tudi z vprašanjem prezračevalnih naprav v rudniških jaških, kar bi posledično izboljšalo zdravje rudarjev.²² Zdravnik in kirurg sta takrat skupaj oskrbovala nekaj nad 3000 zavarovancev, ki so živeli v Idriji, Spodnji Idriji in okoliških vaseh.²³ Scopoli in Hacquet sta bila v svojem času nedvomno zdravnika izrednih strokovnih kvalitet in sta bila, po mnenju Petra Borisovega, zaradi natančnega poznavanja dela v jami ter tehnike plavža sposobna spoznati posamezne faze delovnega procesa pri pridobivanju živega srebra in s tem tudi tiste dejavnike, ki so škodljivo vplivali na zdravje rudarjev.²⁴

V začetku 19. stoletja je bil idrijski zdravstveni kolektiv glede na siceršnje deželne razmere zadovoljiv. V Idriji sta delovala dva zdravnika, kirurg z dvema pomočnikoma, lekarnar s pomočnikom in laborantom, bolniški in kopališki mojster s strežnikom in tri babice. Leta 1806 je začelo delovati kopališče, ki ga je prav tako sofinancirala bratovska

skladnica – kopališče je bilo zdravstvena ustanova pod nadzorstvom obeh zdravnikov, nad kopališčem pa je prostore dobila bolnišnica.²⁵ Leta 1815 je bil izdan pravilnik o poslovanju višjega rudarskega urada v Idriji, ki je obnovil stanje pred francosko zasedbo; med drugim je urejal tudi zdravstveno službo in socialno zaščito delavcev. V bratovsko skladnico so vplačevali rudarji in gozdni delavci po 1 krajcar od 1 goldinarja zaslužka, poleg tega je imela skladnica dohodke tudi iz obresti od naloženega kapitala ter od dobička pri prodaji olja, sveč in maščobe. Njeni izdatki so bili različni, saj je po eni strani krila stroške nekaterih bogoslužnih obredov, plačevala honorar skladničnemu pisarju in dvema predstojnikoma skladnice ter njunima pomočnikoma, po drugi strani pa je plačevala dve babici, za umrle rudarje krila pogrebne stroške ter skrbela za kurjavo kirurgove ordinacije in brivnice. Bolnim rudarjem, ki so boleli več kot 6 tednov, je skladnica izplačevala bolniški dodatek, prav tako je plačevala dojiteljke za otroke bolnih oz. umrlih mater. Obubožani člani skladnice so dobivali miloščino in podpore.²⁶ Leta 1830 je Idrija dobila bolnišnico in ponovno kopališče; oboje je upravljal bratovska skladnica.²⁷

Čeprav je bil idrijski rudnik v državni lasti, so bile zdravstveno-socialne razmere v posameznih obdobjih odvisne tako od vsakokratnega rudniškega ravnatelja kot tudi od siceršnje gospodarske uspešnosti rudnika oz. gibanja cen živega srebra. Če so bile za čas debelih krav značilne povečana proizvodnja, večja zaposlenost, več zdravnikov in babic, višje mezde, pokojnine in druga socialna izplačila, pa je po drugi strani konjunktura zaradi povečane obsega dela in zato večje izpostavljenosti živemu srebru slabšala zdravje rudarjev, povečevala njihov bolniški stalež ter zaradi večje onesnaženosti okolja slabšala življenjski prostor celotni idrijski rudarski skupnosti, kar pa se je spet odražalo tako na zdravju ljudi kot tudi živali. V obdobjih recesije so se idrijskim rudarjem, po drugi strani, z manjšanjem proizvodnje in odpuščanjem delovne sile, manjšali in ukinjali tudi socialni prispevki.

Razvoj in delovanje bratovskih skladnic v 19. stoletju

Bratovske skladnice so bile značilna oblika zavarovanja v rudarstvu in fužinarstvu (montanisticum), saj so ista podjetja pogosto zaposlovala tako rudarje kot tudi fužinarje. Znana je »steklarska« izjema v Zagorju ob Savi, ko je bil lastnik rudnika obenem lastnik steklarne.²⁸

¹⁹ Prav tam, str. 35–36.

²⁰ Prav tam, str. 47, 81, 111. T. i. sanitetni fond iz vinske in solne kupčije kasneje ni bil več del bratovske skladnice, je pa vseskozi pokrival zdravstvene stroške, od leta 1815 tudi šolstvo.

²¹ Borisov, *Od ranocelnštva*, str. 171–181 in O Hacquetovem značaju, str. 465–469.

²² Borisov, O Hacquetovem značaju, str. 469; Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 72. Gl. Šumrada, Hacquetova spomenica pariški kraljevi medicinski družbi o poklicnih bolnih idrijskih rudarjev.

²³ Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 73.

²⁴ Borisov, O Hacquetovem značaju, str. 472.

²⁵ Pfeifer, *Zgodovina idrijskega zdravstva*, str. 103, 109–112.

²⁶ Prav tam, str. 115–116.

²⁷ Prav tam, str. 125.

²⁸ Šorn, Rudarji, str. 84–85. Gl. Ivančič Lebar, *Zgodovina zavarovalnega zdravstva*.

Leta 1799 je bil knezu Viljemu Auerspergu, lastniku železarne v Dvoru pri Žužemberku, v zvezi z ustanovitvijo bratovške skladnice z Dunaja poslan dopis, ki med drugim vsebuje določbe, da mora biti bratovska skladnica ločena od podjetja in se ne sme mešati z njegovim premoženjem. Namenjena je »revnim kontribuentom v primerih nesreče, bolezni ali v siceršnjih nujnih primerih; podeljuje potujočim knapom ali fužinskim delavcem potnino, in daje, če dopušča premoženje, osirotelim otrokom ponesrečenih kontribuentov podporo ali provizijo...«. ²⁹ Jože Šorn ugotavlja, da se je sistem bratovških skladnic utrdil prav v predmarčni dobi, predvsem zaradi preteklih izkušenj v delovanju skladnic in povečanja števila rudarjev in fužinskih delavcev; s tem se je povečal tudi pritisk na ustanavljanje in delovanje skladnic. Eden od razlogov je po Šornu gotovo bil tudi ta, da so predvsem same gospodarske družbe resneje sprejele to obliko socialnega zavarovanja svojih delavcev. ³⁰ Vendar pa bratovške skladnice pri rudnikih še niso bile obvezne, zato je bila stopnja zdravstvenih in socialnih pravic rudarjev pri posameznih podjetjih različna in odvisna od dobre volje lastnikov in upravnikov rudnikov.

Čeprav lahko v literaturi pogosto zasledimo, da je ustanavljanje »modernih« bratovških skladnic rudnikov in železarn v 19. stoletju vezano na državni rudarski zakon z dne 23. maja 1854, pa so marsikje v skoraj enaki obliki kot po tem zakonu rudarske bratovške skladnice pri večjih podjetjih obstajale in delovale že vsaj globoko v predmarčni dobi. Zdi se, da je omenjeni zakon zgolj uzakonil nekaj, kar je bila ponekod (ne pa povsod!) že dolgo delujoča praksa oz. neki najmanjši mogoči skupni imenovalec dotakratnega dogajanja na tem področju. Tako je na primer delovanje bratovške skladnice koroškega premogovnika na Lešah (glavnega energetskega vira za železarno na Prevaljah), ki naj bi bila ustanovljena (po zakonu iz leta 1854) 3. julija 1858, na podlagi matične knjige bratovške skladnice leških rudarjev, dokazano že vsaj od leta 1834. ³¹ Še starejša je bratovska skladnica mislinjske železarne, saj ohranjeni zdravniški recepti pričajo, da je bil zdravnik Heidner, zdravnik bratovške skladnice Mislinja vsaj že leta 1825. ³²

Za začetek sistemske ureditve tega področja gotovo velja že omenjeni **državni rudarski zakon z dne 23. maja 1854**, imenovan tudi »Franc Jožefov rudarski red«, ki je bratovške skladnice pri rudnikih uzakonil in s katerim so bili odpravljeni vsi dotlej

veljavni rudarski redi. Pri tem velja omeniti, da so ostale skupine delavcev in predvsem industrijskih delavcev ostajale še naprej brez socialnega zavarovanja. V primeru bolezni, starosti in smrti so bili tovarniški delavci s svojci prepuščeni samim sebi in javni dobroteljni. Tovarnarji in podjetniki v teh primerih namreč niso bili dolžni ničesar prispevati za eksistenco svojih delavcev. ³³ Delavstvo je bilo zato prisiljeno v samoorganizacijo bolniških in podpornih društev, ki jim je uspelo le deloma nadomeščati socialno zavarovanje (npr. ljubljansko Trgovsko bolniško in podporno društvo leta 1835, podporna blagajna Sladkorne rafinerije na Poljanah leta 1853 itd.). Nezgodno zavarovanje delavcev je po nemškem zgledu v vsej Avstriji uvedel zakon z dne 28. decembra 1887, bolniško zavarovanje pa zakon z dne 30. marca 1888. Pokojninsko zavarovanje so poleg rudarjev imeli še od leta 1844 le državni železničarji, od leta 1876 železničarji Južnih železnic pri železničarskem pokojninskem zavodu na Dunaju ter od leta 1906 nameščenci pri Pokojninskem zavodu za nameščence na Dunaju. ³⁴ Sledili so industrijski delavci od leta 1922, odloženo do leta 1937, ko je bilo uvedeno pokojninsko zavarovanje za vse delavce. ³⁵

Omenjeni rudarski zakon z dne 23. maja 1854 namreč v 210. členu določa, da so bratovške skladnice namenjene za podporo »pomoči potrebnim rudarjem, njihovim vdovam in sirotam« in da jih morajo ustanoviti vsi lastniki rudnikov. Po drugi strani pa je bilo za vse rudarje in nadzornike posameznega rudnika članstvo v bratovški skladnici obvezno skupaj z vplačevanjem v skladnico. ³⁶ Zakon je še določal statut in vsebino statuta, ki ga je odslej morala imeti vsaka bratovska skladnica (vodenje matične knjige oz. matrike, višino in način plačevanja vplačil, izplačevanje podpor, upravljanje s premoženjem skladnice in vpliv delavcev na upravljanje, razmerje med več združenimi bratovskimi skladnicami in predpise glede razpolaganja s premoženjem v primeru, če rudnik preneha z delovanjem). ³⁷ Zakon pa je imel vsaj dve pomanjkljivosti. Ena je bila ta, da prehodi med različnimi bratovskimi skladnicami niso bili možni. Delavec, ki je določen obrat bodisi zapustil prostovoljno bodisi je bil odpuščen, je izgubil pravico do članstva v bratovski skladnici in s tem tudi vsa svoja vplačila in za

²⁹ Šorn, *Rudarji*, str. 84.

³⁰ Prav tam, str. 86.

³¹ Natančnejša analiza matične knjige leške bratovške skladnice bo predmet prihodnjih raziskav.

³² Recepti za zdravila s podpisom Heidnerja, zdravnika bratovške skladnice Mislinja, so ohranjeni v fondu Železarne Mislinja, ki ga hrani ravenska enota Koroškega pokrajinskega muzeja.

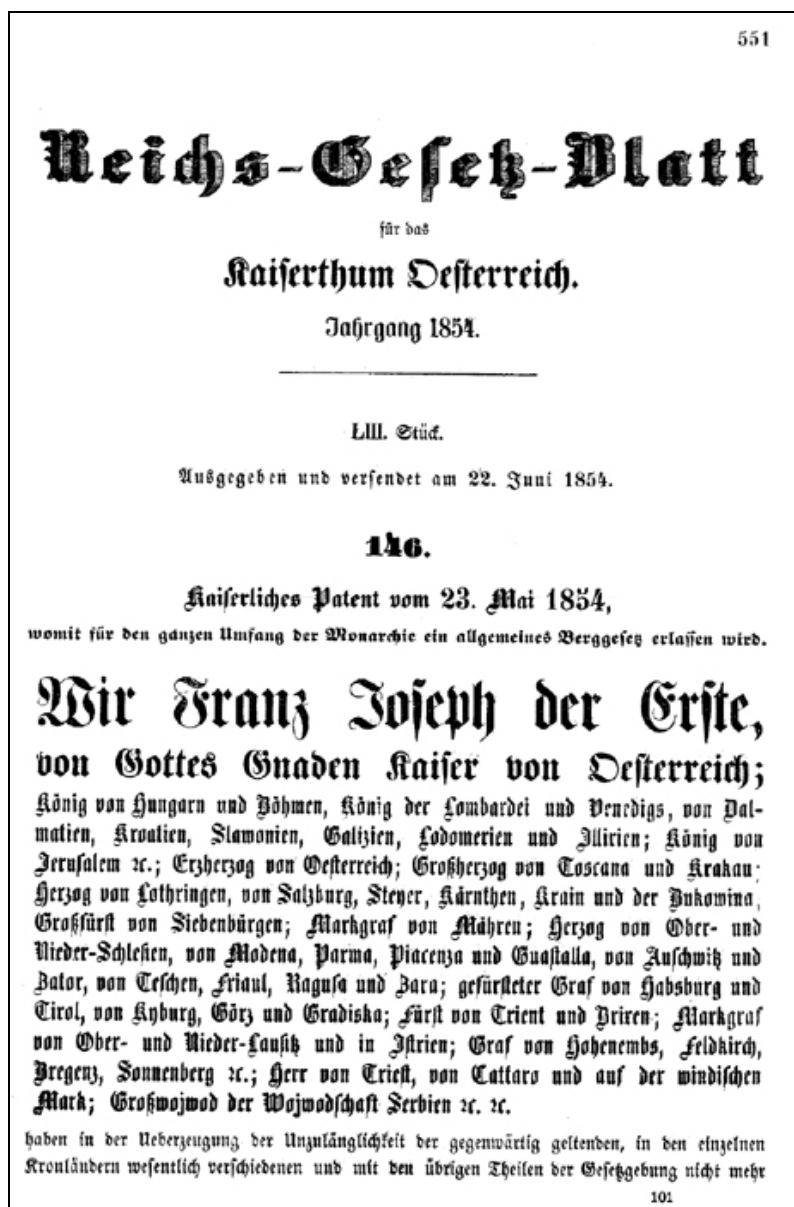
³³ Dvorni dekret z dne 18. 2. 1837 sicer predpisuje, da so bili tovarnarji, obrtniki in trgovci dolžni svojim delavcem do štiri tedne plačevati oskrbo v javnih bolnišnicah. Obrtni red z dne 20. 12. 1859 prav tako ne rešuje vprašanja bolnih tovarniških delavcev. Gl. Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 156–157.

³⁴ Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 157–160.

³⁵ Oder, *Rudarji rudnika Mežica*, str. 59. Gl. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 500.

³⁶ RGB, 1854/146, člen 210.

³⁷ RGB, 1854/146, členi 212, 213.

Prva stran rudarskega zakona z dne 23. maja 1854.

preskrbo odločilna leta službe (delovno dobo). Delavci so bili torej vezani na delodajalca, saj so z zamenjavo službe tvegali izgubo materialnih ugodnosti. Druga slaba stran zakona se je nanašala na premoč v zastopnosti lastnikov glede na delavce pri samem upravljanju bratovske skladnice, saj je bila zastopnost rudarjev v upravnem odboru blagajne nezadostna.³⁸

Večina bratovskih skladnic se je soočala z zaskrbljujočim finančnim položajem. Pogosto so bila vzrok sama vplačila, saj so bili deleži, ki jih je določil statut prenizki, prav tako je bilo število članstva

velikokrat premajhno. (Vplačila v bratovske skladnice so bila različna, v glavnem so se gibala od enega do treh krajcarjev na en zaslužen goldinar.) Jasno je bilo tudi, da večina bratovskih skladnic ni mogla jamčiti stalnega izpolnjevanja zahtevkov članstva.³⁹ Podatki iz leta 1885 kažejo na to, da jih je od 354 registriranih skladnic v (verjetno) avstrijskem delu monarhije bilo le 72 aktivnih, ostale so skupno izkazovale primanjkljaj oz. odhodke v višini 21 milijonov goldinarjev. Isto leto je bilo npr. med 31.450 upravičencev razdeljenih za 1.238.887 goldinarjev podpor, poleg tega je bilo porabljenih še

³⁸ Mischler, Ulbrich, *Österreichisches Staatswörterbuch*, Bruderladen, str. 646.

³⁹ Prav tam.

588	LIII. Stüd. 146. Kaiserliches Patent vom 23. Mai 1854.
Dehntes Hauptstück.	
Von den Bruderladen.	
§. 210.	
<small>Pflicht zur Errichtung von Bruderladen.</small>	Zur Unterstützung hilfsbedürftiger Bergarbeiter, sowie ihrer Wittwen und Waisen, sollen Bruderladen (Knappschafscassen oder Versorgungsanstalten) bestehen. Jeder Bergwerks-Besitzer ist daher verpflichtet, entweder bei seinem Werke für die selbständige Errichtung einer solchen zu sorgen, oder sich darüber nach Genehmigung der Bergbehörde mit anderen Bergwerks-Besitzern zu vereinigen.
§. 211.	
<small>Pflicht zum Eintritt in dieselben.</small>	Jeder bei einem Bergwerke aufgenommene Aufseher oder Bergarbeiter ist verpflichtet, der Bruderlade des Werkes, bei welchem er dient, als Mitglied beizutreten, und zu derselben den festgesetzten Beitrag zu leisten.
§. 212.	
<small>Bruderladen-Statuten.</small>	Für jede Bruderlade müssen von dem Eigenthümer oder der Direction des Bergwerkes, unter Mitwirkung eines von dem Arbeiterpersonale zu wählenden Knappschafsc-Ausschusses, eigene Statuten entworfen, und den Bergbehörden zur Prüfung und Genehmigung vorgelegt werden. Von schon bestehenden Instituten dieser Art kann die Bergbehörde Einsicht nehmen und selbe einer Prüfung unterziehen.
§. 213.	
Die Statuten müssen die Vorschriften enthalten:	
a) über die Anlage der Bruderlade-Matrakeln, und die Erhaltung derselben im richtigen Stande, sowie über die Bedingungen der Aufnahme in die Bruderlade;	
b) über die Größe der Beiträge und die Art ihrer Einzahlung;	
c) über die Regeln zur Bestimmung des Maßes der Unterstützungen aus der Bruderlade;	
d) über die Bedingungen, unter welchen der Anspruch auf Unterstützung erworben wird und verloren geht, z. B. durch auch nur zeitweiligen Austritt aus der Bergarbeit überhaupt;	
e) über die Art und Weise der Sicherstellung und Verwaltung des Vermögens der Bruderlade, die Haftung für dieselbe, der Prüfung und Erledigung der Rechnungen;	
f) über den Einfluß, welchen das Arbeiterpersonale darauf zu nehmen hat;	
g) über das Verhältnis mehrerer vereinigten Bruderladen unter einander;	
h) über die Verfügung mit dem Vermögen für den Fall der Erlöschung des Bergwerkes, für welches die Bruderlade gegründet war.	
§. 214.	
Besitzer von Bergwerken, bei welchen eine gesetzmäßig eingerichtete Bruderlade noch nicht besteht, sind bis zur Errichtung derselben verpflichtet, ihren erkrankten oder verunglückten Arbeitern wenigstens diejenige Hilfe zu leisten, welche nach den allgemeinen Gesetzen den Dienstherren gegen ihre Dienstleute obliegt.	

Deseto poglavje o bratovskih skladnicah rudarskega zakona z dne 23. maja 1854.

362.649 gld. za občasne podpore, boleznine in pogrebne stroške ter 487.514 gld. za zdravniško oskrbo in zdravila. Izdatki so bili pokriti delno iz obresti na obstoječe premoženje bratovske skladnice, delno iz samih vplačil tako delavcev kot tudi prostovoljnih vplačil lastnikov rudnikov; vplačila slednjih so leta 1885 znašala 34% delavskih vplačil.⁴⁰

Vsi upravičenci do izplačil leta 1885:

- a) 9405 za delo nezmožnih bivših članov .....
s povprečno letno provizijo ..... 76 gld.
b) 12.880 vdov
s povprečno letno provizijo ..... 32 gld.
c) 9165 sirot
s povprečno letno provizijo ..... 11 gld.
SKUPAJ: 31.450 upravičencev ... 1.238.887 gld.

Če so se doslej vse omenjene kategorije podpor in pomoči »pomoči potrebnim rudarjem, njihovim vdovam in sirotam« torej tako boleznine kot tudi podpore nezmožnim za delo (bolnim in obnemoglim) ter podpore rudarskim vdovam in sirotam, izplačevala iz iste blagajne, je **zakon o rudarskih bratovskih skladnicah z dne 28. julija 1889** ločil zdravstveno bolniško zavarovanje od pokojninskega in nezgodnega.⁴¹ Tako je bolniška blagajna sklad-

⁴¹ DZ, 1889/127, Zakon od 28. julija 1889, o uredbi razmerij rudarskih skladnic, katere so se ustanovile ali se naj še ustanove po občem rudarskem zakonu. V zvezi z uravnavanjem bolniških blagajn ga je dopolnil DZ, 1891/3: Zakon z dne 30. dec. 1891 l., s katerim se ukrepajo dodatna določila k zakonu z dne 28. julija 1889 l. zastran pravnave razmer rudarskih skladnic, ki so se ustanovile po občem rudarskem zakonu ali se še bodo ustanovile. Nadaljne dopolnitve obeh zakonov glej: DZ, 1892/178: Zakon z dne 17. septembra 1892. l., s katerim se izpreminjajo neka določila v zakonih z dne 28. julij 1889. l. in z dne 30. decembra 1891. l. o prav-

⁴⁰ Prav tam.

nice izplačevala bolniške podpore in pogrebne, t. i. preskrbninska blagajna pa je dajala rente oz. preskrbnine po eni strani tistemu, ki je »po bolezni ali starosti ali obratni nezgodi postal stalno nepridobiten (nezmožen zaslužka)«, po drugi strani pa je po smrti delavca dajala podporo vdovi (najmanj tretjino rente, ki bi sicer šla možu) in zakonskim otrokom do izpolnjenega 14. leta starosti (vsakemu otroku brez očeta najmanj šestino oz. vsakemu otroku brez očeta in matere najmanj tretjino preskrbnine, ki bi sicer šla očetu).⁴² Zakon je omogočil tudi prestop iz ene skladnice v drugo, saj je omogočal prenos posameznikovega vplačanega deleža t. i. rezervnega deleža.⁴³ Omenjeni zakon je sicer določal še samo članstvo v bratovski skladnici, natančneje opredelil pravila delovanja skladnic in nadzor nad njimi ter njihovo finančno poslovanje. Zanimivo je, da so med splošne odhodke bolniške blagajne uvrstili še stroške cerkvenih slovesnosti, rudarske godbe in podpore za šolske namene. Pravih bolniških nadomestil (zgolj delne) pa niso dobili tisti člani, »ki so si bolezen s premislekom nakopali, ali ker so se po svoji krivdi udeležili pretepa, tepeža, ali pa z nasledki pijančevanja ...«.⁴⁴

Potreba po reorganizaciji zavarovanja, ki jo je udeležil zakon z dne 28. julija 1889, se je kazala že vsaj od sedemdesetih let dalje. Znano je, da so nekatera češka premogovniška podjetja rudarske blagajne modernizirala že v začetku šestdesetih let. Prav tako so se že pred zakonom v smislu ločitve bolniškega od pokojninskega zavarovanja reformirale bratovske skladnice v okviru Hüttenberške železarske družbe; prva reformirana skladnica je tako začela poslovati z letom 1879. Ločitev bolniškega od pokojninskega zavarovanja je bila nujna, saj so stroški bolniškega zavarovanja odjedali sredstva za redno in zadostno izplačevanje pokojninskih in invalidskih rent ter nadomestil za vdove in sirote. Tudi zato, ker dohodki od delavskih in podjetniških obveznih prispevkov niso bili usklajeni z izdatki, je bilo treba poslovanje skladnic opreti na moderna zavarovalnotehnična načela oz. matematično-tehnične metode o zavarovanju.⁴⁵

Sama minimalno določena bolniška nadomestila pa je tudi za rudarje določal **zakon o zavarovanju delavcev glede kake bolezni z dne 30. marca 1888**. Tako naj bi imeli zavarovanci v času bolezni urejeno brezplačno zdravniško zdravljenje, porodničarsko pomoč ter na voljo potrebna zdravila. Za vsak dan več kot tridnevne bolezni, so dobivali bolniško na-

domestilo, ki je moralo znašati najmanj 60 % mezde (nadnevne); obdobje bolniške (bolniščina) pa je lahko trajalo 20 tednov. Prav tako so bolniško podporo dobivale porodnice in sicer najmanj štiri tedne po porodu. Namesto zdravniškega zdravljenja, zdravil in bolniške je bolniška blagajna lahko krila tudi zdravljenje in strežbo v bolnici, kar se je pri bolnikih, ki so sicer imeli domačo strežbo in nego, dogajalo le v primerih bodisi njihovega privoljenja bodisi brez njihove volje v primerih posebne narave bolezni (»kadar je bolezen takšna, da je treba tako«). Pri bolnikih brez domače oskrbe pa je bilo zdravljenje v bolnici »brezpogojno«.⁴⁶ Večje bratovske skladnice so ustanovljale tudi svoje bolnišnice kot npr. v Trbovljah, na Jesenicah in v Črni na Koroškem. Obstajale pa so tudi manjše bolnišnice skladnic in sicer so znane v Krmelju, Hrastniku, Zagorju in na Lešah pri Prevaljah.⁴⁷

Bratovske skladnice so se konec 19. stoletja začele povezovati v večje teritorialne enote in bile zato močnejše od prejšnjih nepovezanih skladnic. Do leta 1895 se je razvil sistem »krajevnih bratovskih skladnic«, kamor so bili vključeni rudniki in obrati geografsko zaokroženih območij. Do prve svetovne vojne se je na slovenskem etničnem ozemlju izoblikovalo 18 krajevnih bratovskih skladnic, ki so delovale tudi po propadu Avstro-Ogrske še v Kraljevini SHS.⁴⁸

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

Hempel-Kursinger, Joh. Nep. Fr. v.: *Alphabetisch-chronologische Übersicht der k. k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum Jahre 1821, als Haupt Repertorium über die theils mit höchster Genehmigung, theils unter Aufsicht der Hofstellen in 79 Bänden erschienenen politischen Gesetzsammlungen*, Erster Band, Wien 1825.

Kaiserliches Patent vom 23. Mai 1854, womit für den ganzen Umfang der Monarchie ein allgemeines Berggesetz erlassen wird. *RGB*, 1854/146.

Zakon od 30. marcija 1888, o zavarovanju delavcev glede kake bolezni. *DZ*, 1888/33.

Zakon od 28. julija 1889, o uredbi razmerij rudarskih skladnic, katere so se ustanovile ali se naj še ustanove po občem rudarskem zakonu. *DZ*, 1889/127.

navi razmer rudarskih skladnic, ki so se ustanovile ali se naj še ustanove po občem rudarskem zakonu, in s katerim se vkrpajo dopolnilna določila.

⁴² *DZ*, 1889/127, členi 1–5, str. 375.

⁴³ *DZ*, 1889/127, člena 7 in 8, str. 376.

⁴⁴ *DZ*, 1889/127, člen 14, str. 377.

⁴⁵ Šorn, Premogovniki, str. 92–93. Gl. Kresal, Nekateri načini, str. 16.

⁴⁶ *DZ*, 1888/33, Zakon od 30. marcija 1888, o zavarovanju delavcev glede kake bolezni, členi 6, 7, 8, str. 58.

⁴⁷ Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 208–209; Keber, Bolnice in upravno-zdravstvena ureditev v Mežiški dolini, str. 326–330; Gl. Ivančič Lebar, *Zgodovina zdravstva*.

⁴⁸ Šorn, Premogovniki, str. 98–99.

LITERATURA

- Borisov, Peter: O Hacquetovem značaju. *Zgodovinski časopis*, 53, 1999/4, str. 455–482.
- Borisov, Peter: *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*. Ljubljana : SAZU, 1977.
- Gašperšič, Joža: Ferdinandejski rudarski red za fužine pod Jelovico. *Kronika*, 8, 1960, str. 149–158.
- Ivančič Lebar, Irena: *Zgodovina zasavskega zdravstva*. Trbovlje : Zasavski muzej, 2008.
- Keber, Katarina: Bolnice in upravno-zdravstvena ureditev v Mežiški dolini. *Kronika*, 56, 2008, št. 2, str. 323–336.
- Kopač, Janez: Rudarska in metalurška tehnologija v srednjem veku ter odnosi, ki jih ureja jeseniški rudarski red iz leta 1381. *Jeklo in ljudje*, št. 5. Jesenice : Kulturna skupnost, 1985, str. 11–28.
- Kresal, France: Nekateri načini reševanja delavskih socialnih vprašanj na Slovenskem do leta 1922. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 13, 1973, št. 1–2, str. 3–52.
- Kresal, France: *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne* (ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič). Ljubljana : Cankarjeva založba, 1998.
- Lačen Benedičič, Irena: *Ortenburški rudarski red*. Planina pod Golico : Krajevna skupnost, 2001.
- Lesky, Erna: *Arbeitsmedizin im 18. Jahrhundert: Werksarzt und Arbeiter im Quecksilbergwerk Idria*. Wien : Notring der wissenschaftlichen Verbände Österreichs, 1956.
- Mihelič, Darja: Usoda gozdov na Slovenskem do 16. stoletja. *Ekonomika in ekohistorija*, IV, št. 4, 2008, str. 27–51.
- Mischler, Ernst in Ulbrich, Josef: *Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*. Erster Band, Wien, 1905.
- Oder, Karla: *Rudarji rudnika Mežica*. Magistrsko delo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995.
- Otorepec, Božo: Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja* (ur. Vlado Valenčič). Ljubljana : Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, 1972, str. 1–55.
- Pfeifer, Jože: Scopolijev opis zastrupitev z živim srebrom pri idrijskih rudarjih. *Proteus*, 52, št. 4, str. 147–150.
- Pfeifer, Jože: *Zgodovina idrijskega zdravstva. Zdravstveno in socialno varstvo idrijskih rudarjev v preteklih stoletjih*. Idrija : Mestni muzej Idrija, 1989.
- Slokar, Ivan: Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja* (ur. Vlado Valenčič). Ljubljana : Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, 1972, str. 55–141.
- Šmid-Borovnik, Francka: *Zgodovina saturnizma v Mežiški dolini*. Diplomsko naloga na podiplomskem študiju iz medicine dela, prometa in transporta, Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta in Univerzitetni klinični center Ljubljana, Ravne na Koroškem 1990.
- Šorn, Jože: Premogovniki in njihovi rudarji v obdobju 1848–1918. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1968–1969, št. 1–2, str. 3–102.
- Šorn, Jože: Rudarji v naših premogovnikih ob koncu fevdalnega družbenega sistema. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1963, št. 1–2, str. 79–93.
- Šumrada, Janez: Hacquetova spomenica pariški kraljevi medicinski družbi o poklicnih boleznih idrijskih rudarjev. *Hacquetia*, 2, 2003, št. 2, str. 65–74.
- Valentinitš, Helfried: *Das landesfürstliche Quecksilbergwerk Idria 1575–1659*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXXII. Band, Graz, 1981.
- Verbič, Marija: Idrijski delavec v 16. stoletju. *Zgodovinski časopis*, 6–7, 1952/1953, 531–550.
- Verbič, Marija: Karolinški rudarski red za idrijski rudnik 1580. *Idrijski razgledi*, XIV, 1969, št. 2, str. 57–71.
- Zeloth, Thomas: *Zwischen Staat und Markt. Geschichte der Bleiberger Bergwerks Union und ihrer Vorläuferbetriebe*. Klagenfurt : Verlag des Kärntner Landesarchivs, 2004.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Slovenska matica, 1996.
- Wiessner, Hermann: *Geschichte des Kärntner Bergbaues. II Teil. Geschichte des Kärntner Buntmetallbergbaues mit besonderer Berücksichtigung des Blei- und Zinkbergbaues*. Klagenfurt : Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 1951.

S U M M A R Y

Miners' fraternal funds as one of the first organised forms of health and social insurance in the Habsburg Monarchy

Mining is the first industry to have employed large numbers of the monarchy's first free workforce. Performing one of the most hazardous occupations, miners constituted the first occupational group to have developed various forms of social protection. The specific conditions of mining led to the early corporate integration of miners; a high level of organisation already existed in the Middle Ages, which, in addition to religious activities, also witnessed the increasing importance of insurance on a mutual basis, especially with regard to the provision of care for ill miners. Miners first introduced loans and forms of non-refundable aid, such as care for disabled miners and subsistence allowances for miners' widows and orphans. Mutual assistance was therefore already a centuries-old practice when Maria Theresa issued framework rules in 1773 on fraternal funds specifying contributions made by employers and employees for payments in cases of incapacity for work, disability or death. However, social safeguards were, as a rule, not included in medieval and modern mining rules that applied to individual parts of the central Slovenian territory. Unlike some older mines in Inner Austrian provinces, the mercury mine in Idrija, one of the oldest and biggest mines in the Slovenian ethnic territory, had no health insurance fund and hospices for disabled miners at the time of its establishment. According to Valentinič, the reason for the absence of social and health care institutions in the

Idrija mine lied in that it was a young mining company that still fostered the early capitalist mentality underlined by the tendency to amass quick profits, together with all its negative consequences. By the early 17th century, however, ill miners became at least partial recipients of benefits paid out from Idrija's fraternal funds, which were introduced between 1597 and 1605.

Until the mid-19th century fraternal funds were still not compulsory for mines, the latter did not create them; the level of health and social rights of miners therefore varied from one company to another, depending also on the good will of the owners and administrators of respective mines. The *General Austrian Mining Act of 23 May 1854* on miners' fraternal funds is considered to have marked the beginning of a systemic arrangement in this area. The aforementioned act provided a statutory framework on the basis of which fraternal funds, which were to be created by all owners of mines, were intended to provide aid to »needy miners, their widows and orphans«. If until then all categories of benefits and allowances, i.e. sickness benefits and disability allowances (for ill and disabled miners), as well as pensions for miners' widows and orphans, were covered by one and the same fund, the *Miners' Fraternal Funds Act of 28 July 1889* separated the health (sickness) insurance from the pension and injury insurance. Thus, the sick funding covered sickness benefits and funeral allowances, while in cases of illness, old age or disability the so-called subsistence funding granted annuities or subsistence allowances to miners' widows and orphans.

With the introduction of modern legislation in the Habsburg Monarchy in the mid-19th century, miners' fraternal funds, the organisation of which varied from one company to another, evolved into uniform insurance institutions.